

HALAMKA, Tomáš – VIRDZEK, Andrej (eds.): *Jak číst politické myslitele?*
 Karolinum, Praha 2020, 312 stran

KRISTIÁN TĚMÍN

Ústav politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika

e-mail: kristian.temin@ff.cuni.cz

Securitas Imperii, 40 (1/2022), s. XX–YY

Kniha *Jak číst politické myslitele?* je pozoruhodnou publikací, která se věnuje otázce pochopení textu zejména ve vztahu k politologii. Kniha nevěnuje pozornost metodě výzkumu, ale spíše obecným hermeneutickým podmínkám, a popisuje jednotlivé politicko-filozofické přístupy k možnosti porozumění obecně. Publikace je rozdělena na úvod a dvanáct kapitol, přičemž každá z nich se věnuje jednomu mysliteli a jeho přístupu k hermeneutice a zároveň má pokaždé jiného autora (v jednom případě autory dva): *Leo Strauss: Esoterický způsob psaní a spor mezi antickou a moderní filosofií* (Jiří Chotaš), *Filosofická hermeneutika Hanse-Georga Gadamera* (Tomáš Koblížek a Andrej Virdzek), *Hannah Arendtová: Konec tradice a narativní myšlení* (Jakub Franěk), *Reinhard Koselleck a metoda Begriffsgeschichte jako nástroj k interpretaci textů politického myšlení* (Kristina Andělová), *Quentin Skinner: Text jako způsob jednání* (Tomáš Halamka), *J. G. A. Pocock: Lingvistický kontextualismus „historické sovy“* (Jan Květina), *Jerome Schneewind: Čtení textů v dějinách novověké morální filosofie* (Ondřej Micka), *Michael Freeden: Politická teorie politického myšlení* (Matyáš Křížkovský), *Louis Althusser a metoda symptomálního čtení* (Petr Kužel), *Michel Foucault: Od diskurzivní pragmatiky k politickým „technologům“* (Jiří Růžička), *Ernesto Laclau a rétoričnost* (Jan Bíba), *Susan Moller Okin a feministické čtení kánonu politické teorie* (Lubica Kobová). Jednotlivé studie mají podobnou strukturu, nabídnou krátký úvod k tématu, stručný životopis autora rozebíraného přístupu, výklad jeho hermeneutické či metodologické perspektivy, závěr, a kromě seznamu literatury i seznam doporučené literatury. Celkový charakter sborníku je zřejmý, jde o shrnutí jednotlivých způsobů přemýšlení o možnosti porozumění textu.

Není možné ani přínosné věnovat se každému příspěvku zvlášť, protože jejich zhodnocení by vyžadovalo velmi široké znalosti. V této recenzi se proto zaměřím na knihu jako celek, a posléze na jednu z jejích kapitol. Pokusím se ukázat, že celá kolektivní monografie si sice klade jasně formulované cíle, ale ty lze považovat z odborného hlediska za problematické. Tyto strukturální či editorské nedostatky však vyvažuje kvalita jednotlivých textů, což se pokusím demonstrovat na studii Jana Bíby, která se věnuje rétoričnosti u Ernesta Laclaua.

Editoři na začátku vysvětlují, že kniha má charakter úvodu¹ do problematiky porozumění a výkladu textu. Dále také uvádí, že jsou do ní zařazeny jak příspěvky o přístupech, jež lze ve vztahu k otázkám hermeneutiky a epistemologie (nejenom) moderní historie politického myšlení považovat za kanonické, tak kapitoly o přístupech, které přinášejí nový pohled, a lze je proto označit za antikanonické. Podle Halamky s Virdzekem je tedy cílem publikace představit různé možnosti výkladu textu.²

Hermeneutiku pak editoři charakterizují jako nauku o rozumění a výkladu a dodávají, že *rozuměním máme v tuto chvíli na mysli rozumění tomu, čemu se rozumět dá, tj. jakýmkoliv smysluplným komunikačním celkům (tedy textům, obrazům, promluvám či výkladům). Pojmeme nauka máme na mysli praxi, teorii i možnou filozofickou pozici.*³ Tento výchozí bod je podle nich vymezen tak široce proto, aby bylo možné na jeho podkladě označovat a porovnávat různorodé přístupy, o nichž pojednávají jednotlivé studie. To je pro knihu *Jak číst politické myslitele?* charakteristické, poskytuje totiž velmi širokou paletu textů, které se zabývají jednotlivými přístupy bez jakékoliv jednotící argumentační či jiné linie, jež by je systematicky propojovala.

Tento přístup poskytuje čtenáři jistou svobodu při četbě. Nicméně v publikaci citelně chybí text, který zasazuje jednotlivé přístupy do kontextu vývoje hermeneutického myšlení a mohl by se pokusit osvětlit klíčovou otázku, s níž se dříve nebo později každý student politikologie či jiné příbuzné vědy musí vypořádat. Ta nezní, jak politické myslitele číst, jak by se mohlo zdát, ale spíše jak jim skutečně rozumět. Rozumění totiž může pracovat s různými metodami čtení či jejich kombinacemi, a zároveň může předpokládat poznatek, že sama hermeneutická metoda jednotlivých autorů je klíčem k jejich vlastním argumentům a pozorováním, které se však primárně nevěnují hermeneutickým otázkám.

Halamka a Virdzek tvrdí, že se chtějí vyhnout *nálepkování a zařazení přístupů do určitých ismů*⁴, a to proto, aby nedošlo k dezinterpretaci jednotlivých přístupů – aby mohly vyniknout ve svém plném bohatství a rozdílech. A je to podle nich právě přílišná schematizace, jež může nuance a bohatství jednotlivých hermeneutických přístupů zakrývat. Neposkytují k tomu ale skoro žádnou schematizaci. Nabízí sice dva druhy dělení jednotlivých myslitelů (za prvé na politicko-ideologické a filozofické, za druhé podle geografických rozdílností na autory vycházející z anglosaského, německého nebo francouzského intelektuálního prostoru), které však o hlubších vztazích mezi jednotlivými přístupy skoro nic neříkají.

Zároveň je potřeba upozornit na to, že je nesmírně obtížné až nemožné na dvaceti až třiceti stránkách, vyložit základní myšlenky daného autora a jeho hermeneu-

1 HALAMKA, Tomáš – VIRDZEK, Andrej (eds.): *Jak číst politické myslitele?* Karolinum, Praha 2020, s. 18.

2 Tamtéž, s. 13

3 Tamtéž.

4 HALAMKA, Tomáš – VIRDZEK, Andrej (eds.): *Jak číst politické myslitele?*, s. 14.

tiky, věnovat část studie stručnému životopisu a poukázat na bohatost a nuance daného přístupu. Obava o to, aby přílišná schematizace nezakryla jednotlivé odlišnosti a jedinečnost, mi přijde v případě těchto textů zbytečná.

Podle editorů má jejich publikace přinést studentům (ale nejenom jim) prohloubení porozumění o možnostech zkoumání politických a filozofických otázek, ale také pomoci *při psaní prací souvisejících s oblastí politického myšlení*.⁵ Dokážu si ale představit, že právě studenti by pečlivý úvod do problematiky se shrnutím kontextu jednotlivých diskusí ocenili nejvíce. Při čtení vstupní kapitoly z pera zmíněné autorské dvojice můžeme dokonce nabýt dojmu, že by knize silný, ucelený, pečlivý úvod shrnující základní otázky a úvahy věnující se výkladu textu a jeho rozumění mohl snad i uškodit. Editorové rozhodnutí ponechat sborník bez takového počátečního textu považuji za chybné. Předpokládám, že přítomnost takové kapitoly by ji odborně posunula na ještě vyšší úroveň. Při tom by se monografie nevzdala svého specifického charakteru, ale zároveň by poskytla srozumitelný a fundovaný úvod, který by posloužil jako odrazový můstek pro vyrovnávání se s „věčnými otázkami“ o porozumění, smyslu a výkladu textu. Takový úvodní text by celé knize skutečně prospěl.

V českém prostředí, jak Halamka a Virdzek sami upozorňují, nenajdeme mnoho podobných publikací. Výjimku tvoří na příklad *Dialog teorií*⁶ od Pavla Barši a Víta Beneše z roku 2009 věnující se mimo jiné otázkám možnosti porozumění a reflexe společenských jevů zejména na poli mezinárodních vztahů. Ten má však oproti knize *Jak číst politické myslitele?* tu výhodu, že vytváří celek, jenž je ohraničen disciplínou, a může si tak dovolit konstruovat koherentnější vnitřní logiku hermeneutické (či jiné) diskuse. I díky tomu si mohou autoři dovolit reflexi o roli vědce v rámci svého předem definovaného metateoretického rozvrhu. Ze zahraničních titulů můžeme vzpomenout zejména hojně vydávané tematické příručky, jako např. *Oxford Handbook*, *Cambridge Companion* nebo *Routledge Handbook*. Takové srovnání je však problematické zejména proto, že do těchto zahraničních publikací přispívají často ti nejžádanější autoři v daných oborech, kteří se podílejí na aktuálním směřování výzkumu v daném oboru či k danému tématu. Recenzovaná kolektivní monografie má však odlišný cíl i charakter. Autoři jednotlivých kapitol většinou upozadují svoji expertizu a nenabízejí revoluční interpretace, ale snaží se stručně a poctivě představit jednotlivé přístupy tak, aby čtenáře spíše uvedli do dané problematiky. Výše zmiňované zahraniční příručky obsahují oproti tomu velmi často i texty, jež se zaměřují na mnohem podrobnější jevy a aktuální trendy ve výzkumu.

Je nutné zdůraznit, že jednotlivé kapitoly knihy *Jak číst politické myslitele?* jsou zdařilé a všechny dobře plní svoji úlohu základních textů k předmětné problema-

5 Tamtéž, s. 13.

6 BARŠA, Pavel – BENEŠ, Vít: *Dialog teorií. Filozofická dilemata výzkumu mezinárodních vztahů*. Sociologické nakladatelství, Praha 2009.

tice, a to jak v případě, že se daný myslitel otázkám hermeneutiky věnoval v „první řadě“ (např. Gadamer, Skinner, Foucault), tak v případě, kdy nutnost vypořádání se s hermeneutikou přichází ruku v ruce s jiným problémem (např. Arendtová, Freeden, Laclau). Za velmi zdařilé si dovoluji označit studie o Gadamerovi od Tomáše Koblížka a Andreje Virdzeka, o Freedenovi od Matyáše Křížkovského nebo o Laclauovi z pera Jana Bíby.

Kapitola Jana Bíby, nazvaná *Ernesto Laclau a rétoričnost*, je pak pozoruhodná zejména ze dvou důvodů. Jednak velmi dobře popisuje roli rétoričnosti⁷ v Laclauově politické teorii, jednak zároveň zobrazuje „znovuzrození“ rétoriky jako prostředku pro zkoumání obecné politické „reality“. Bíba se totiž neomezuje pouze na popis způsobu, jakým Laclau využívá rétoriku ve vztahu k politice, ale i na srovnání využití různých rétorických metod, a ukazuje rozdíl mezi obratem k rétorice u Laclaua a Skinnera. Oba autoři se totiž pokoušejí zachytit změnu porozumění politice jako lingvistickou změnu a jejich odlišné metody vedou podle Bíby k rozdílným závěrům.⁸

Autor se nejprve věnuje osobě Ernesto Laclaua, poté otázce politické rétoriky obecně. Poukazuje na to, že klasická rétorika se od ostatních metodologií odlišuje zejména tím, že neodděluje obsah sdělení od formy, zahrnuje roli řečníka a publika a způsob pronášení řeči. Pro reflexi současné politické reality na základě rétoriky či rétoričnosti je podle něj klíčové vzít v potaz vývoj rétoriky. Bíba ukazuje, jak se proměnila rétorika od techniky *přemlouvání* k *všudypřítomnému předpokladu nejenom racionality, ale bytí vůbec*.⁹ Rétoričnost pak vychází z předpokladu, že neexistují konečné základy jakékoliv promluvy. Autor popisuje, jakou roli hraje rétoričnost ve vztahu k Laclauově klíčové kategorii politické analýzy – hegemonii. Ta má u Laclaua povahu rétoričnosti, skrze kterou získávají jednotlivé partikulární prvky v societě svůj význam. Při výkladu Laclauovy teorie hegemonie a následně i diskurzu, jako základní ontologické kategorie, se Bíba také zaměřuje na lingvistické kořeny této teorie a popisuje její antiesencialistický charakter a důsledky z něj plynoucí. Nakonec se dostává k pojmu *prázdného signifikantu* čili konkrétního významového prvku, jenž reprezentuje nesouměřitelnou univerzalitu, je tak vnitřně rozporný a zároveň se stává klíčovým momentem hegemonie. Důležité je, že ve vztahu k hegemonii identifikuje Laclau, jak jej vykládá autor textu, jako klíčový rys *prázdného signifikantu* rétorický tropus katachreze. *Prázdný signifikant*

7 Bíba v kapitole činí rozdíl mezi rétorikou a rétoričností. Za rétoriku označuje *techné*, soubor pravidel, které mají za cíl kultivaci promluvy v konkrétním, obvykle institucionálním prostředí. Oproti tomu rétoričnost odkazuje podle něj na *neexistenci konečných základů každé promluvy*. BÍBA, Jan: Laclau a rétoričnost. In: HALAMKA, Tomáš – VIRDZEK, Andrej (eds.): *Jak čist politické myslíte?*, s. 260. Pro rétoričnost je klíčový omezený význam textu a její bytostně politický a mocenský charakter; politické pole je nově chápáno jako pole rétoričnosti. Rozdíl mezi rétorikou a rétoričností lze chápat také časově – znovuzrození rétoriky v politické teorii přichází právě jako rétoričnost. Rétoričnost je založena na post-moderním propojení chápání sociální „reality“ a lingvistiky.

8 BÍBA, Jan: *Laclau a rétoričnost*, s. 274.

9 Tamtéž, s. 260.

se stává totiž prázdným proto, že označuje něco, co je ve významovém celku nepřítomné. Hegemonie je pak aktem přenášení pojmenování, kdy je nově pojmenován předmět jménem, které původně označovalo něco jiného. Bíba tvrdí, že *takováto operace je skrz naskrz katachretická, neboť předpokládá užití již existujícího jména na označení něčeho, co žádné jméno nemá a ani mít nemůže*.¹⁰

V první části své kapitoly Bíba popisuje Laclauovu teorii ve vztahu k rétoričnosti, ve druhé srovnává rétoričnost politiky u Laclaua a Skinnera a ukazuje, jak odlišné pojetí rétoričnosti může vést k rozdílným interpretacím konkrétních pojmů. Autor tento rozdíl ukazuje na pojmu *virtù* u Machiavelliho, kde interpretace tohoto pojmu jako ctnosti panovníka vytváří jisté interpretační obtíže.¹¹ Podle Bíby Skinner využívá interpretaci, která je založena na *paradiastole*, což mu umožňuje rozumět pojmu *virtù* jako pojmu, jenž je přejmenován jménem, které má od původního významu odlišný normativní obsah. Naproti tomu porozumění pojmu *virtù* pomocí katachreze má podle Bíby dva důsledky. Za prvé pojmenování něčeho, co dosud nemůže mít jméno, má sociální účinek (retrospektivně vytváří pojmenované). To znamená, že katachreze je politický trop „*par excellence*“.¹² A za druhé je pak možné rozumět katachrezi jako základnímu tropu, *který je dán ontologickou nedostatečností jazyka*.¹³ Pojem *virtù* je pak jménem pro novou politickou logiku, protože původní slovník nebyl pro konkrétní chápání specifické logiky dostatečný.

Obecně dochází Bíba ke třem závěrům, jež se týkají rétoričnosti jako specifické metody. Za prvé tvrdí, že perspektiva rétoričnosti předpokládá propojení obsahu a formy konkrétního sdělení (textu, promluvy). Za druhé tvrdí, že text či promluva vychází vždy z určitého místa v sociálním poli a k nějakému konkrétnímu místu se obrací. A za třetí ukazuje, že pokud rozumíme rétoričnosti jako momentu politické hegemonie, nelze oddělit od každého textu či promluvy mocenskou dimenzi. To vede k přesvědčení, že všechny texty jsou založeny na tropologických přesunech pojmenování, což má podle Bíby další dva klíčové důsledky. První se týká povahy politické filozofie, která pak nemůže být nahlížena jako exemplární příklad racionální argumentace, a stává se tak rovnocennou s ostatními texty či promluvami. Pro porozumění politice nejsou texty politické filozofie nijak nadřazeny ostatním textům či promluvám. Druhý důsledek se týká obecně textu, jež se pak nemůže jevit jako nadřazený ostatním druhům komunikace.¹⁴

Bíbova kapitola tak ukazuje, že rétoričnost, ne pouze jako nástroj zkoumání textu, ale jako nástroj zkoumání politiky, stojí v protikladu k většině ostatních teoretických metod hermeneutiky. Bíba Laclauovo chápání rétoriky kontextualizuje a ukazuje, jaké má důsledky jak pro Laclauovu politickou teorii, tak pro Skinnerovo chápání Machiavelliho pojmu *virtù* a zároveň i pro využití rétoriky obecně. Kapito-

10 Tamtéž, s. 270.

11 Srov. SKINNER, Quentin: *Machiavelli*. Argo, Praha 1995.

12 BÍBA, Jan: *Laclau a rétoričnost*, s. 273.

13 Tamtéž, s. 273.

14 Tamtéž, s. 276.

la je výjimečná nejenom díky srovnání autorů, ale také vysokou odborností a závěry, které přesahují pole hermeneutiky i politické teorie. Jak Bíba sám ve svém textu tvrdí, rétorika se v humanitních či sociálních vědách těší čím dál většimu zájmu, nicméně podobný text o využití rétoriky s důrazem na srovnání Laclaua a Skinnera není v českém akademickém prostředí k dispozici.

Zbývá ještě zamyslet se nad pedagogickým cílem celé publikace *Jak číst politické myslitele?* Představa, že by po přečtení některé kapitoly bylo možné jednoduše aplikovat metodu přístupu k textu a postupovat podle ní při výkladu, je přinejmenším naivní. Síla celé knihy spočívá zejména v tom, že přináší pestrý přehled způsobů, jak se s otázkami hermeneutiky vyrovnat. Zároveň výběrem naznačuje jistý vývoj řešení problémů s výkladem textu a ukazuje, že hermeneutické otázky jsou vždy pro humanitní vědce či studenty přítomny.

Výše jsem nastínil, proč recenzovaná kniha obtížně funguje jako celek a zároveň jsem se pokusil rekonstruovat argumentaci, již editoři obhajují své rozhodnutí nepředložit silnou jednotící linku, která by provázala jednotlivé přístupy. Každá kapitola je zdařilým úvodním textem k hermeneutické problematice a velmi dobře by fungovala jako samostatně publikovaná stať. Jejich provázanost je v celé knize minimální. Tematická šíře jednotlivých příspěvků jasně dokazuje, že otázky hermeneutiky jsou neustále přítomny. Zároveň texty ukazují, nakolik jsou základní filozofické otázky týkající se porozumění a výkladu textu aktuální nejenom v politické vědě, a že nesmí být zanedbávány. Jsem přesvědčen o tom, že kolektivní monografie *Jak číst politické myslitele?* se stane z důvodu specifického charakteru a zdařilosti všech textů zejména pro studenty kanonickou publikací.